

Aftenposten SØNDAG

25. 10. 1992

Flere hundre norske i Gulag

● Et betydelig større antall nordmenn satt i sovjetiske Gulag-leirer under annen verdenskrig enn det man hittil har visst. Det viser en gjennomgåelse Aftenposten som første norske avis har gjort i russiske arkiver.

● I arkivet for Sovjetunionens armé fant Aftenposten opplysninger om 200 nordmenn. Sovjetiske myndigheter har tidligere opplyst at arkivet inneholdt 101 norske navn. Andre arkiver som åpnes vil også trolig gi flere navn.

● Innsynet i arkivet som tidligere ikke har vært tilgjengelig, viser at langt flere fiskere og andre sivile nordmenn satt i sovjetiske fangeleirer enn man tidligere har vært klar over. De fleste led en tragisk død.

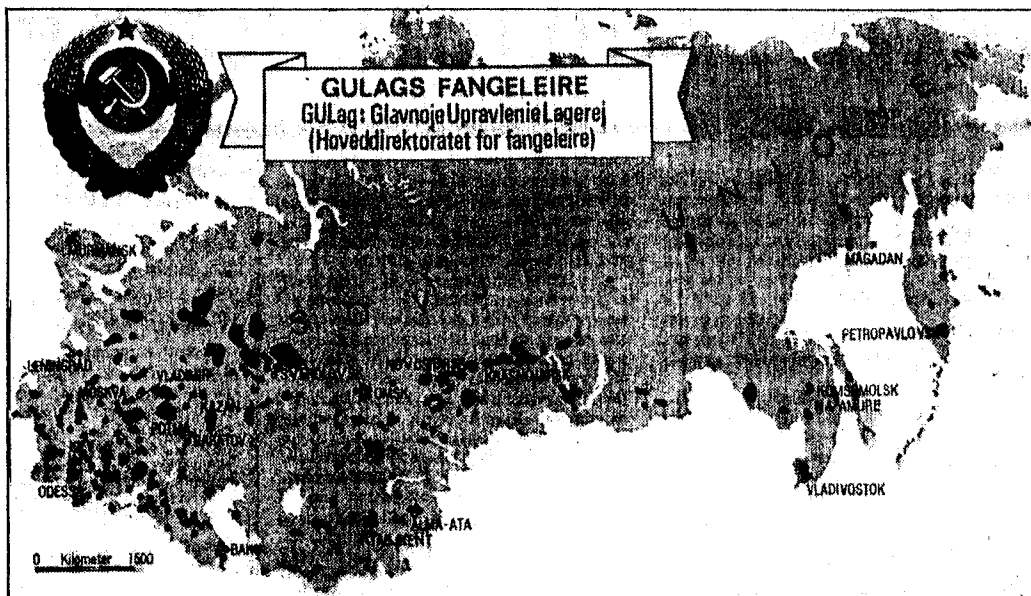
Side 7

102541

ARMEARKIVET: Avdelingssjef Olga Sajtseva mener at papirer vedrørende forsvunne nordmenn også kan finnes andre steder.

Foto: HALVOR TJØNN

GULAG—LEIRER: Hvor mange Gulag'er eller fangeleire det fantes i det tidligere Sovjetunionen vil man neppe få ordentlig klarhet i. Men det var mange, gruppvekkende mange, som kartet viser.

200 nordmenn i Sovjet-leire

En rekke nordmenn som satt internert i sovjetiske fangeleire under og etter siste krig, led en tragisk død, viser nyåpnede russiske arkiver.

Aftenpostens korrespondent
HALVOR TJØNN

Moskva.

Minst et par hundre nordmenn satt internert som krigsfanger i Sovjetunionen under siste krig. De fleste av disse var frontkjemper som var tatt til fange på Østfronten.

Men i noen tilfeller var det fiskere eller andre sivile nordmenn som på en eller annen måte havnet i hendene på Stalins hemmelige politi, NKVD. Endel led en tragisk død i Gulag-leirene, mens langt de fleste klarte å komme seg hjem til Norge etter freden i 1945.

Dette fremgår av papirer som oppbevares i Arkivet for Sovjetunionens armé, ett av flere arkiver i Moskva som inntil for kort tid siden var lukket for innsyn.

— I tillegg til de omkring 200 nordmenn som omfattes av vårt arkiv, vil det sannsynligvis finnes spor av norske statsborgere også i andre sovjetiske arkiver, sier Olga Sajtseva, avdelingssjef ved arméarkivet.

Papirene til nordmenn som ble dømt for alvorlige forbrytelser, eksempelvis spionasje, kan befinne seg i en rekke tidligere sovjetiske departementer og hos KGB, opplyser hun.

Ulik kvalitet

Som den første norske avis har Aftenposten fått anledning til å gå gjennom endel av de norske mappene i Sovjetarméens arkiv. Materialet er lite systematisert, og bærer preg av at knapt noen har sett på det på flere tiår. Enkelte av sakene er meget utførlig omtalt, andre bare i stikkords form.

Fordi russerne har hatt problemer med norske navn, er endel personer oppført to eller tre ganger. Derfor er det vanskelig ved en kort gjennomgang å fastslå hvor mange personer det egentlig dreier seg om. Tilsammen har arkivet 287 innførsler som bærer norske navn.

Mappene bærer dessuten preg av å være forfattet av lite skrivekyndige personer. Det vrirler av stavefeil og håndskriften er til dels vanskelig å tyde, selv for innfødte russere. Aftenpostens foreløpige gjennomgang av materialet kaster likevel endel nytt lys over skjebnen til såvel sivile nordmenn som til frontkjemper som gikk i tysk tjeneste under krigen.

Blant de mer dramatiske begivenheter som arkivet forteller om, er to norske fiskere som ble internert den 12. april 1943. Tilfangtagelsen må åpenbart ha funnet sted ute på åpent hav. De to fiskerne, Olaf Olsen og Jan Karlsen, var begge fra Gryllefjord på Senja.

Etter å ha blitt tatt til fange av sovjetrusserne ble de bragt til Kola-halvøya. Jan Karlsen var sist sett i 1946, da han ifølge arkivmaterialet oppholdt seg i en fangeleir. Etter det er

hans skjebne ukjent. Olaf Olsen ble i april 1943 sendt til en leir i Vologda-området i Nord-Russland, der han døde den 13. desember 1944.

I minst to andre tilfeller er det spor i arkivet etter norske fiskere som ble bragt til Russland for aldri å komme hjem igjen. Det dreier seg for det første om Ingolf Eriksen fra Finnmark, født 1917. Han flyktet til Sovjetunionen fra det tysk-okkuperte Norge i oktober 1941 og ble internert i desember samme år.

Av en eller annen grunn ble han behandlet på lik linje med krigsfangene, og endte opp i Tambov-området, sørøst for Moskva, der han døde den 11. april 1945 i en alder av 28 år. Dødsårsak var underernæring. Hans jordiske levninger ligger på gravplassen til leir 188 under skiltet 2081.

For det annet er det en innførsel i arkivet på navnet Alf Mikkelsen, født 1896. Han døde på Kola i januar 1941, altså før Sovjetunionen kom med i krigen.

Sakene til Jan Karlsen, Olaf Olsen og Alf Mikkelsen er bare omtalt på kortfattede kartotekkort. Normalt skal det høre en egen saksmappe til hvert kort. Det er naturlig å tro at man kan finne spor etter disse sakene i andre sovjetiske arkiver, mener Sajtseva. Det var ofte tilfeldig hvor ulike saker havnet, opplyser hun.

Ved siden av denne håndfull norske fiskere, var det en rekke norske frontkjemper som også led en smertefull død i Gulag-systemet. En av dem var Adolf Marius Gjemble, født i Trondheim i 1915. Han var frivillig soldat i en skibataljon, tydeligvis underlagt Waffen SS.

Av hans arkivmappe fremgår det at han ble tatt til fange 26. juni 1944 i Finland. Han døde 26. april 1945, 30 år gammel. Dødsårsaken er i papirene oppgitt å være utmattelse, med etterfølgende hjertesvikt. Utfra det man ellers kjenner fra Gulag-systemet, fikk Gjemble sannsynligvis for lite mat kombinert med for hardt arbeid slik at han etter en tid rett og slett sultet i hjel.

I likhet med fiskeren Ingolf Eriksen var Gjembles siste oppholdssted en fangeleir i Tambov-området, like ved byen Kirsanov, dit en rekke nordmenn ble bragt. Gjemble ligger begravet i kvadrat nummer 5, grav nummer 6 på krigsfangenes kirkegård.

Bevisst løgn .

Norsk UD henvendte seg i 1950-årene til sovjetiske myndigheter for å få vite hva som var skjedd med Gjemble. I 1956 opplyste russerne at han var død av lungebetennelse. Dette var en bevisst løgn fra sovjetisk side. Diagnosen utmattelse var en av de dødsårsaker det var forbudt å opplyse om.

Sovjetiske myndigheter hadde derimot en liste med såkalte «tillatte» sykdommer. Når man skulle gi opplysninger om døde krigsfanger til utlandet, valgte man mer eller mindre vilkårlig en sykdom fra denne listen. I Gjembles tilfelle påstod man altså at han døde av lungebetennelse.

Den samme skjebne led Einar Martin Pedersen, født i Drammen i 1924. Han

var menig soldat i Divisjon Nordland, og ble tatt til fange i Finland i februar 1944. Det ser ikke ut til at norske myndigheter ble underrettet om hans død.

Mathias Ulla fra Haram på Sunnmøre tjenstgjorde som sambandsmann i en tysk avdeling. I likhet med Einar Martin Pedersen ble han tatt til fange i februar 1944. Da han ble innlagt på et leirhospital den 3. februar 1945 fikk han diagnosen utmattelse av 3. grad. Han hadde diaré, hodepine og klarte ikke å ta til seg føde. Pulsen var meget svak. Den 5. februar døde han. Det er ikke opplyst noe om hvor Einar Martin Pedersen eller Mathias Ulla er gravlagt.

Peder Arne Ansnes, født 1921, døde derimot av tuberkulose i NKVD-leir 188 i Tambov. Han var frivillig i den såkalte Norske legion på Østfronten, og ble tatt til fange av russerne 26. juli 1944. Han ble innlagt på leirhospitalet den 8. mars fordi han hostet blod. Pulsen var svak, og allerede neste dag døde pasienten.

Jørgen Ivar Kårvåg (eller Karvåg) døde omtrent på samme tid, den 22. mars 1945. Hans mappe inneholder svært få opplysninger, bortsett fra at diagnosen var utmattelse.

Frigitt

Ved siden av disse menneskelige tragedier inneholder arkivmaterialet også andre og mer oppløftende historier, sett mot den dystre bakgrunnen. En frontkjemper fra Oslo ble for eksempel tatt til fange julaften 1943 og gjennom en årrekke sendt fra den ene leir til den andre rundt om i Sovjetunionen.

Den 25. oktober 1953 ble han endelig, etter nesten 10 års fangenskap, overlevert den norske militærmissjon i Berlin. I et brev fra Ukrainas innenriksministerium av 17. januar 1950 opplyses det at det ikke finnes kompromitterende materiale om nordmannen, noe som sannsynligvis betyr at han ikke var funnet skyldig i spesielle krigsforbrytelser.

Konklusjonen på brevet, som er stemplet strengt hemmelig, er at fangen skal sendes tilbake til Norge. Det skulle imidlertid gå nesten fire år før beslutningen ble satt ut i livet.

Hvorfor noen frontkjemper ble sendt hjem allerede høsten 1945 mens andre ble værende i Gulag-leirene i mange år, gis det ingen forklaring på. Det store flertall av de nordmenn som er omtalt i arméarkivet, kom forøvrig hjem til Norge etter krigen. De som døde i Gulag, er i klart mindretall.

Fra russisk hold er det tidligere blitt opplyst at arméarkivet inneholdt 101 norske navn. Samtlige av disse tjenstgjorde i tyske avdelinger og alle kom tilbake til Norge etter krigen, er det blitt hevdet i Moskva.

Aftenpostens korte gjennomgang av materialet viser at disse påstander på ingen måte er riktige. Antallet norske fanger var for det første langt høyere enn 101. For det annet satt det nordmenn i fangeleirene som ikke hadde tjenestegjort i tyske avdelinger. For det tredje var det en rekke nordmenn, såvel sivile som frontkjemper, som endte sine dager i Gulag.